

891.99

7-50

[1925

- 6 NOV 2011

Պրոֆեսորներ քաղաք յերկրների, միացել

ՄԱՂԱԹ ԴԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՆՈՐ ԴԱՐԲՆՈՑ

891.99
Պ-50

ՀԱՅ ԴՐՈՒՆԵՑ-ԴՐՈՂՆԵՐԻ ԱՍՍՈՑԻԱՏԻԱ

1925

МИНИСТЕРСТВО
Внутреннихъ делъ.
ТИФЛИССКІЙ
КОМИТЕТЪ
по дѣламъ печати.

Срочное.

Въ типографію „Эпоха“

28 февраля 1911 г.

№ 466

Гор. Тифлисъ.

Канцелярія Комитета, по приказанію г. Предсѣдателя, проситъ типографію задержать выпускъ брошюры на армянскомъ языкѣ, подъ заглавіемъ: „Повѣсти“, книга 2-я соч. Мадата Петросяна, впредь до особаго распоряженія.

Секретарь Комитета, Ал. Тусевъ

Главлит № 2191. Тифлис Тираж 1000.

Тифлис, д. С. Г. М. Тифлис. Сербия 4-го изд., Тифлис. 8.

Ճանաթ.—Այս պատմվածքը 1911 թվին գրավից
ցարական ցենզուրայի կողմից ու այրեցին:

18 JUL 2013

50784

Բաճար-Տ 1909թ.

~~ԱՄՈՒՐ ՊԱՅԵՑԵԲ. ԱՐՅՈՒՆ ԱՐՅՈՒՆԲՈՎ Ե
ՁԵՌԲ ԲԵՐՎԱԾ~~

Բանտարկված էյի այդ ժամանակ...

Յերեք որ եր, վոր ինձ կալանավորել ե-
յին: Մեծ գործարանի փոքրիկ բանվորներս գոր-
ծադուլ էյինք հայտարարել. կռակները չեր մեր
նպատակը և վոչ ել ժամերի թիվը. ուղում ե-
յինք միանալ և միության վիթխարի ույժով
տակն ու վրա անել ներսված կյանքը, քար ու
քանդ անել փթած որենքները: Ծրագրում էյինք
հանդուգն քայլեր, և ահա կես զիշերին սենյակս
յեկան, ու յես—նրանց դերին էյի: Հրացանների
կոթերի հարվածներ տեղացին գլխիս: Ինձ տա-
րան բանտ:

Բայց ինձ վհատեցնողը դա չեր. ահաբեկ-
ված սրտով սպասում էյի, թե ինչ ե կատար-
վելու դուրսը, աչքերս սլարսպի այդ ահռելի
դռնից չեյին հեռանում: Ամեն մի նոր լուսացած
որ, ինձ համար ցանկալի փրկություն եր մոտե-
ցնում... Յեվ այդպես լուսացրի չորրորդ որը:

6008
37543

Սիրտս ավելի անհանգիստ եր բաբախում,
վանդակից ամուր բռնած՝ դիտում եյի, Գլխիս
վերև շշուկ լսվեց. այդ միջոցին դեպի իմ փեղ-
կը վերին հարկից իջեցնում եյին բարակ թելից
կապած մի թղթի կտոր. — նամակ, նամակ, ա-
զահուծյամբ առա այն և անգիտակցաբար մո-
տեցրի շրթունքներս: Աչքերիս չեյի ուզում հա-
վատալ. նրանք եյին ընկերներս. — խայթ, Սարո-
կին, Մարքս, Շտախբերգ, Մալինին... Նրանք
կալանավորված չեն, ազատ են, մտքով թռա նը-
բանց մոտ: Թելի ծայրը սեղմել եյի ձեռ-
քումս, վոր նա չփախչի և անհամբեր նայում ե-
յի վերև. այդ քարացած պատերի մեջ զգացածս,
այդ փոքրիկ սփոփանքով ուզում եյի յերկար ա-
պրել: Ընկերներս ազատ են և դա բավական ե:
Փակ բանտում նամակ ստանալ. — նա ներս ե
բերում իր հետ կյանք. իր ծաղիքերում պահում
ե լույս, ջերմություն, սերը... կարգացի,
կարգացի ազահուծյամբ, և յերբ վերջացնում
եյի, հանկարծ աչքովս ընկավ նամակի մի յեղ-
րին մատիտով գծած մի յերկու չարագուշակ
տող. «նպատակին հասանք, բայց կոիվը սոսկա-
լի յեր. խայթը, Սարոկինը, Շտախբերգը, Մալի-
նինը, Մարքսը և Նիկիտինսկին բռնված են. նը-
բանց հանձնել են դաշաային-դատարանին, շու-
տով կը բերեն բանտ, ողնիր նրանց ինչով կարող

ես, մնացածներս մի կերպ կարողացանք ազատ-
վել: Եսֆեր»:

Յես խելագարված եյի. այդ տողերը յես
չկարդացի, այլ կլանեցի ամբողջ հոգով, աչքերս
մթնեց և յես ցած ընկա:

Վորքան եյի այդպես մնացել չգիտեմ, յերբ
ուշքի յեկա, առաջին պահանջս այն թելն եր.
ընկա փեղկին, վիզս դեպի վեր, ու ամբողջ
կրծքով գոռացի. — Հարևան, հարևան, կախիր
թուկը, թելը... կախիր...

— Чего опем?

Նայեցի ցած. դիմացս կանգնած պահապան
գլխովորը դաժան դեմքով, աչքերը խոժոռած, հրա-
ցանի ծայրը ուղղած դեպի պատուհանս, նայում
եր ինձ: Մեր հայացքները հանդիպեցին իրար,
և նա զայրույթը զսպած՝ հրացանը քաշեց իրան:

Մի փոքր հետո թելը դանդաղ իջավ ցած.
այնտեղ կար մատիտ, թուղթ. յերկտողովս շնոր-
հակալությունս հայտնեցի և խնդրեցի հաճախ
խոսել ինձ հետ:

Մութը թանձր ծաղիքերով սողում եր բան-
տի պարիսպներից ներս, շուրջս լուռ եր. գիշե-
րային մեռած լուություն. կապանքների, շղթա-
ների մեջ նիւրհում եր այդ ահուկի շինությունը,
զսպված ու կատաղի:

Դուրսը թեթև շշուկ լսվեց. պարիսպի դու-

ները շարժվեցին ու մեկ-մեկ եկան, շարվեցին բանտի պահապանները: Շառաչյունով բացվեց բանտի դուռը. ներս մտավ ղինվորների մի հոծ խումբ, խառնվեցին իրար և սպայի մի թեթև ակնարկով քարացան ու պատնեշ կազմեցին:

— Введите! — գոռաց սպան, ավելի թափով շարժելով մերկացրած սուրը:

Կավեց շղթաների վոզբը, սիրտս, կարծես, ել չէր բարակում. ճնշառությունս ներս եյի առել ու խեղդվում եյի անզոր կատաղությունից:

Մերկացրած սրերի մեջ առած՝ ներս բերին նրանց: Ինձ թվում էր, աչքերս կը մթնեն, և ուշակորույս կընկնեմ վայր... Ահ, ի՞նչ զարմանք. նրանց հաղթական դեմքը, նրանց վրեժխնդիր հայացքը մի նոր ույժ, մի նոր կենդանություն ներշնչեցին ինձ, և յերբ յես՝ սյլես չկարողանալով գսգել ինձ, գոռացի «Սարոկին, խայթ Շտախբերգ. Մարքս», — զգացի, վոր վոչ մի բռնություն, վոչ մի կապանք չի կարող մարդու ազատ կամքը մեռցնել. — «Վոլշույն-ներս... կեցցեք»... գոռացի ես. իմ պատասխանին սիրալիր ժպտացին նրանք և յես պահպանների լապտերների ազոտ լույսի մեջ նշմարեցի այն ամրակուռ շղթան, վորով կապել եյին նրանց ձեռք ու վոտքը...

Բանտում իրարանցում ընկավ. փեղկերը

շարժվեցին, յերկաթի վանդակներից յերեւում եյին ձեռքեր դեպի նորեկ կալանավորներն ուղղած, — «Ընկերներ, բարով եկաք, չվհատվեք. «բալշեիկներ են»»

Սկսվեց խառնիճադանշ աղմուկ: Ամեն մի բանտարկված թարմություն է զգում, յերբ նոր կալանավորներ են բերում. նրանք ուրախացած գոռում են միմիանցից բան իմանալու համար:

Առաջին գործս եր ընկերներին հետ հեռախոս ունենալ, և դա աշոգվեց առանց մեծ դժվարության: Շնորհիվ յերրորդ հարկի անծանոթ բարեկամիս՝ տրամադրությանս տակ կար, թեկ, թուղթ և մատիտ:

Առաջին նամակը, զրաված եր զսպված՝ և մութ ակնարկներով՝ յերկի բանտային լրտեսներից խույս տալու համար: Ընկերներիս տրամադրությունը լավ եր. նրանք փակված եյին միասին, միայն անհանգստանում եյին մի բանից. խնդրում եյին ինձ, իմանալ դաշտային դատարանին են յանձնելու իրենց, թե՛ միայն զինվորական. իբրև անչափահասների, յույս ունեին վոր պատիժը ծանր չի լինի:

Յես աստանման մեջ յեի. զրեմ, թե՛ վոչ, նախ՝ գուցե եսֆերը սխալված է և յերկրորդ՝ ի՞նչ առավելություն, յեթե նրանք որ առաջ իմա-

նոսն իրանց գլխի գալիքը, յես նրանց սիրտ տը-
վեցի:

«Ժամը տասին նշանակված ե դաշտային
դատարան. մեզ տանելու են ռմբաձիգների գո-
րանոցը քննելու»:

Ստացա նրանց երկտողը .. լուրը տարծվեց
ամբողջ բանտը:

Սոսկալի եր մեր դրուժյունը. կալանավոր-
ները մի մարդ դարձած՝ տանջվում էին ընկեր-
ներիս վիճակով. միակ հույսը, վոր կարող եր դեռ
նրանց փրկել, այդ նրանց տարիքն եր. — 16 տա-
րեկան էին՝ Խայթը, Սարոկինը և Մալինինը.
Մարքսը՝ այդ հազվագյուտ յերիտասարդը, վոր իր
ուզղամիտ, վերին աստիճանի ճշմարտասեր բնա-
վորության շնորհիվ այդ անունով եր կոչվում
18 տարեկան եր. Շտախբերգը 20 տարեկան եր.
ամենամեծը Նիկիտինսկին եր՝ 23 տարեկան:

Յեւ այդ դեռ թարմ, յեռուն յերիտասարդ-
ները, դուրս գալով նեխված կյանքի մթնոլոր-
տից՝ բողբոջում էին նրա գեմ և ամբողջ թափով
նետովել էին հեղափոխության հնոցի մեջ: Յեւ
այսոր նրանց վիճակված եր կանգնել դատավոր-
ների՝ յերեք սպայի առաջ...

Հսկայական ամբոցն իր խարխուլ սյունների
տակ տնքում եր, զսպելով իր քարյա սլատերի

մեջ տանջվող ժողովրդի թարմ ու գիտակից տար-
րի մի ստվար մասը...

Դեռ վերջալույսը չեր մարել. բերին նորից
բանտ և յես նրանց առաջին հայացքի մեջ կար-
գացի զարհուրելի դատավճիռը. նրանց մանկական
պարզ, անարատ աչքերը սքողվել էին խոր տան-
ջանքով, մատաղ հոգին ընկճվել եր մահվան սո-
սկումի առաջ:

«Մեզ դատապարտեցին մահվան, գնդակա-
հարության. այժմ բանտարկված ենք ջոկ—ջոկ.
զորքը, ահագին բազմությամբ, կանգնած ե մեր
առաջ»: Լավեց նրանց խեղտված ձայնը...

Բանտը ցնցվեց, նորից կենդանացավ. «Խայթ,
Սարոկին, Մալինին, գոռացեք այդ տեղից, առա-
ցեք բարձր, բարձր... խավարը ցնցվում եր. Սա-
լոկինի բողբոջի ձայնը անցնում եր փեղկերից
ներս և ամբողջ Բանտը տակն ու վրա եր անում:
Բոլորն ուզում էին խոսել, ամեն մեկը կամենում
եր իր թույնը թափել. ու կաշկանդված վազը-
ների պես՝ մռնչում էին ամրակուռ շղթաների
տակ: Աղմուկը հսկայանում եր, բանտի տանիքը
դողում եր: Յեւ այդ խուլ աղմուկի մեջ յերբեմն
լսվում եր տխուր և մեղամաղձոտ յերգի ձայներ...
կալանավորները իսկույն լուռում էին, և իբրև մի
մարդ, շնչարգել լսում, կլանում էին նրանց
յուրաքանչյուր բառը, յուրաքանչյուր հնչյունը:

Ամբողջ բանտը ցնցվում էր, ապա քարանուժ լրուության մեջ:

Ըսկերներ, սրանք, արգելում են մեզ խոսել, արգելում են մեզ յերգել, բայց մենք կը բողոքենք, մեր բողոքները հաշված են:

«Առավոտյան դեռ լույսը չը բացված մեզ պետք է տանեն գնդակահարելու. ընկերներ, մի բան ենք խնդրում ձեզանից—միայն, վրեժխնդիր, վրեժխնդիր լինել և խնդրում ենք չճնել այս գիշեր. մնացեք արթուն վոր մեր այս վերջին ժամերին զրկված չլինենք ձեզ հետ լինելու մխիթարությունից: Խոսեցեք, յերգեցեք մեզ համար. ձեր ձայնը, ձեր յուրաքանչյուր հնչյունը թափանցում է մեր հոգու խորքերը:»

«Մի քանի ժամ ենք ապրելու տվեք մեզ այդ քավականությունը:»

«Յերգեցեք մեզ համար այն գեղեցիկ ուր, այն փայլուն արշալույսը, վոր վաղը պիտի ծագէ:

«Յերգեցեք մեզ համար զինվորի այն կույր գնդակը, վոր մի ժամ յետո պիտի ծակէ մեր կուրծքը:

«Յերգեցեք այն ուխտը, վոր նահատակի գերեզմանը ավանդել է մեզ... ամուր պահեցեք մեր դրոշը. նա արյուն—արցունքով է ձեռք բերված:»

«Մի մրթմրթալ, իմ պահապան. շուտով

հրաման կըգա, և դու ինձ գնդակահար կանես. մի շտապիր, թող ընկերներիս հետ խոսեմ. այլևս չեմ վախենում վոչ քո սվինից, վոչ ել հրացանիցդ, այժմ ավելի քան ապահոված եմ դրանցից:

«Յերգեցեք ընկերներ, յերգեցեք, այն ըմբոստ հողին, յերգեցեք այն հուժկու սիրտը, վոր աչքերը բաց կնայի մահաբեր գնդակին»:

«Յերգեցեք ընկերներ, այն մոռացված հողակույտը, ուր կամփոփվի ընկերներիդ աճյունը:

«Լույս տվեք, ընկերներ, լույս, խավարը խեղտում է մեզ»...

Դիմացի փեղկը շարժեց. լամպարը պլպլաց՝ պատուհանը շառագունվեց և այդտեղից տարածվեց կարմիր կրակ, նա անցնում էր պահակների զլխով ու խավարը ձեղքելով, ընկնում էր ուղիղ գեպի ընկերներին վերջին ոթևանը:

«Կարմիր կրակ. կարմիր լույս».—գոռում ելին ամեն տեղից, և այդ խորհրդավոր ժամին նա յեկավ ցնցելու, մի կախարդական հմայք տվեց ամբողջ բանտին, ու բանտը թնդաց, վոգեվորվեց. չորս կողմից սկսեցին խրոխտ յերգել:

Կարմիր կրակը վանել էր այն սպանիչ կոշմարը, ուր մինչ այդ տիրում էր ամենքի մըտքին: Վոգեվորված ճառեր ելին լսվում այս ու այն փեղկից. մյուսները պատասխանում ելին նըրանց խրոխտ և ազդու:

Ամենամեծ դժվարությամբ մեզ յաջողվեց ընկերներին հետ հեռախոս ունենալ.— խայթ. Սա-
րովին, Շտախբերգ, Մալինին. անա ձեզ թուղթ
ու մատիտ գրեցեք ձեր վերջին ցանկությունը.
ձեր արյան յուրաքանչյուր կաթիլը բոց կը դառ-
նա, կարմիր բոց և կլափե մեր սիրտը, յեթե
չգանք ձեր յետևից. նրանք կը բանան հազարա-
վոր կուրացած աչքեր, և մի անեղ ցնցումով
կը փշրվեն դարավոր կուռ շղթաները. ձեր, նահա-
տակներիդ արյունից կծնվի մի նոր լույս, հստակ
և ջերմ...

Մեր գրած յերկտողը պահակ զինվորներից
մեկի ոգնությամբ հասել եր ընկերներին: Նրանք
պատասխանեցին:

«Ընկերներ,— գրում եր խայթը,— անչափ
շնորհակալ ենք. մենք կուվել ենք գիտակցությամբ
ու թվում ե՛ կատարել ենք մեր պարտքը. այդ
ե, վոր մեզ մխիթարում վոգեվորում ե մեր մա-
տաղ կյանքի այս վերջալույսին: Ընկերներս ու
յես ուղարկում յենք ձեզ մեր վերջին կարոտա-
լից հրաժեշտը: Մնաք բարև, մնաք բարև: Սարո-
կինի նամակը յանձնեցեք իր մորը:»

«Մայր,— գրում եր Սարովինը,— մահը ինձ
չի ոարսափեցնում, յես ընդունում եմ դա ջերմ
գրկախառնությամբ, կաթիլ հետ դու սնուցիք
իմ հոգին, բացի իմ աչքերը և ցույց տվիք

ազատության ճանապարհը: Թող մայրիկ, դաքեզ
մխիթարե... ապրիլ վորդուդ յիշատակով. գոռա
ամեն տեղ, ասա նրանց այն բոլորը, ինչով վո-
գեվորում եյիր ինձ:»

«Զո ժորժիկ»

Չարագուշակ ժամը մոտենում եր, ամբողջ
բանտը վոտքի եր կանգնել. լարված ուշադրու-
թյամբ հետևում եյին բանտում կատարվող ներ-
քին իրարացմանը:

«Հանկարծ լավեց. «Смирно!», և բանտը
լուեց. տեղացին սպայի հրամանները. լավեց ներ-
քեում խուլ հեծկտանք, ծանր քայլերի անցուդարձ.
Գոնները բաց ու խուփ եղան, և մի պահ ամեն
ինչ լուեց:

«Ընկերներ, լավեց Շտախբերգի հուժկու
ձայնը, շուտով կը տանեն մեզ, ազգականների
տեսակցություն մահից առաջ... վորպիսի հեզ-
նանք...»

«Յերգեցեք ընկերներ, վայրկյաններ են մնում,
դուրսը զորքը պատած. մեզ տանելու պատրաս-
տություններ տեսնում. շուտով կը բաժան-
վենք ձեզանից: Յերբ մեզ կը տանեն, խոսեցեք
բարձր, մենակ չ'զնանք:

«Հինգ ըոպե տեսակցություն մահից առաջ.
դա ծաղր ե ընկերներ.— Բողոքում եր մանուկ
Մալինինը,— թունավորող ծաղր. անգամ անարգ

սան մոտ, այս մի քանի ընկերներ հանգիստ չեն տալիս մեզ...

Քահանա են բերել, ընկերներ, վոսկի խաչը ձեռքին, արծաթ ավետարանը կրծքին, ասում ե. «Յես տիրոջ ծառան եմ, յես ավետարանի խոսքն եմ քարոզում, խոստովանեցեք ինձ. յես մասունք կ' տամ ձեզ. քավեցեք մեղքերդ, միջնորդ կրկնեմ Աստծո և ձեր մեջ»...

— Զեռացրու այդ վոսկյա խաչը, բապտիզմի, խրոխտ ու հանդարտ ասում եր Մարքսը, նրա խաչը փայտից եր, իսկ մերը— անա ախտեղ ե. բանտի յետեը, սարի դադաթին. հեռացեք այստեղից բապտիզմ, այս տեղը ձեզ համար չէ:»

Նորից լավեցին սպայի հրամանները. հրացանները շարվեցին. փամփուռները շառաչում ունով դարձվեցին բներում. ներքին յարկում լրավեց խուլ խեղդոց: Մոսկալի վայրկյաններ եյին դրանք մեզ համար. — տանում են, տանում են, — մարվող սրտի բաբախումի հետ բողոքում եր ներքին ձայնը— իսկական մարդը...

Յերկաթ ձողերը ամուր սեղմած՝ դողում եյինք. վոչ մի շշուկ չեր խանդարում այդ ճնշող վայրկյանները. սարսուռ եր անցել ամբողջ բանտի մեջ և մեռցրել ամեն մի կենդանութուն...

Այդ ճգնաժամի մեջ լավեց կատաղի մաքառման մի սոսկալի ձայն. — «խեղդում են մեզ, ըն-

կերներ, խեղդում են, վոր չկարողանանք ձայն հանել»...

«Արգելում են մեզ վերջին հրաժեշտը տալ» գոռում եր խեղդված ձայնով Մարտիկներ: Գոռում, գոչում... ու այդ սարսեցնող աղմուկի մեջ լքավում եր Մալինինի մանկական սիրտ կտրատող հեծկլտանքը:

«Մնաք բարև, բարև մնաք, ընկերներ»... «Ընկերներ, աղաղակում եր խաչը, յերգեցեք մեր հուղարկավորության յերգը, յերգեցեք...» Յերգել... յերգել մահվան յերգը, յերբ քո սիրելի, քու պաշտելի ընկերները նայում են քեզ, ինչ սիրտ պիտի լինի, ինչ քար պիտի լինի մարդը... և ամբողջ բանտը լուռ եր. նա չեր յերգում... նա քարացած կանգնած եր այդ սոսկալի վայրագություններից ճնշված...

Լավեց առաջին Համազարկը... յերկրորդը... խուլ վորոտի հետ մի ցնցող ձիչ... ու ամեն ինչ լռեց... բանտը դողաց մեր կատաղի հորձանքից... պայքարի կրակը դրոշմվեց մեր սրտերում այնքան խորը, այնքան վշտալի ու ցավատանջ...

ՆՈՐ ԴԱՐԲՆՈՅԸ 1923

Դարբնանց տունը գյուղի յերեխաների համար ամենասիրված տեղն էր. հավաքվում, ժամերով նայում էին դարբին Ոհանին, յերբնա աշխատում էր:

— Փչե, Մուկուչ, փչե.

Ճոճվում է փքսի հետ կաղլիկ Մուկուչը ու հնոցում կրակը ավելի ու ավելի է բորբոքվում:

Պողպատը կարմրում էր: Ոհանը մուրճը ձեռքին հարված հարվածի հետ՝ տարածում էր շուրջը կայծեր և համաչափ զարկերով կենդանություն էր տալիս դարբնոցին:

— Մուկուչ փչե, խփիր սրենք, ձևիչը ուղղենք, դուխանը կարգի բերենք. ցանքսը մոտենում է, հողը մշակենք, վար ու ցանք անենք, մեր որը հողանք:

— Բարի հաջողում, ուստա Ոհան:

— Բարին արևներիդ, յերեխաներ ջան:

Ոհանը սիրով ընդունում էր մանուկներին, թույլ էր տալիս ոգնելու իրան— փուքս փչելու, ածուխ, ջուր բերելու, դարբնոցը սրբելու ու այդ բոլորը նորանք կատարում էին մեծ բավականու-թյամբ:

Մի ոք նա դիմեց իր դրացի Ուհանեսին.

— Սանահեր, ուզում եմ քու Մադնին սովորացնեմ իմ փեշակը, ինչ կասես:

— Ինչ պիտի ասեմ, ուստա, ես գյադեն լուսը չբացված քեզ մոտ ե. ուշքն ու միտքը դարբնոցն ե. վերցրու, բայց խելքս բան չի կորում: Դու քու փեշակով ինչ հացի յես հասել, վոր ուզում ես սրան ել տիրացնես:

— Մադին ուղուփով յերեխա յե, շատ լավ դարբին կը դառնա մեր գյուղի համար:

— Ետ թե լավ ե, ինչի՞ քու տղերանցից մեկին փեշիտ տակը չես առնում:

— Մարդ պետքե փեշակը սիրե, վոր սըրտովը չեղավ, յերեսին թքե, մեր տղերանց մեջ սեր չկա:

Ուհանեսը հոնքերը կիտեց, յերեխի ձեռքն առավ և քթի տակ ինչ վոր փնթփնթալով տվեց դարբնին:

Մի խարխուլ շենք էր, պատի մի կողմը քանդված, միակ լուսանցքը միշտ բաց էր, վորը և ծառայում էր վորպես դարբնոցի ծխնելույզ:

Յեթե մի փոքրիկ կենդանություն կար, այդ մեծ թթենու ծառն էր, վոր շվաք էր անում թե դարբնոցին ու թե գովացնում ողբ:

Ժամանակը աննկատելի անցնում էր. Ոհանը շատ էր մտերմացել իր նոր աշակերտի հետ ու միշտ նրան գովում էր ամենքի առաջ:

Մի որ իր աշակերտին պատմեց քաղաքի դարբնոցների և արհեստանոցների մասին և այնքան վառ նկարագրեց, վոր Մադնի մտքից չէր հեռանում քաղաքը. մի ներքին բնազդ տանում էր նրան այդ հեռու աշխարհը, այդ մեծ գործարանները...

Յեւ մի որ, ինչպես ասում են, գլուխը առավ փեշի մեջ, ու ճամբա ընկավ դեպի քաղաք:

Մեծ էր նրա քաղաք ընկնելու պատմությունը, բայց այդ մասին մի այլ անգամ: Նա մտնում է արհեստավորաց դպրոցը, մեծ հաջողությամբ ավարտում է, ապա բարձրագույն տեխնիքական դպրոցը, բայց նրա իղյալը, նրա աշխատանքը ու ամբողջ հոգին գյուղն էր:

Նա միշտ ձգտում էր անցնել գյուղ, վորպեսզի իր ամբողջ պատրաստականությամբ ոգտակար լիներ նրան, բայց դա նրան չէր հաջողվում: Յերկաթե բռունցքը ամեն անգամ ճնշում էր նրան, սպանում էր նրա ծրագրերները...

Վերջապես նրա յերազած ու փայփայած

ժամանակը յեկավ. ու զինված զիտության, տեխնիկայի ամենանորագույն պաշարով նետվեց գյուղը:

Նույն դարբնոցը, նույն քանդված պատն ու ծերացած ու կորացած Ոհանը:

— Բարի հաջողում:

— Բարին արևիդ: Ամոթ չլինի հարցնելը, ո՞վ ես:

— Մոռացել եմ քու հին աշակերտին, Խեչմանց Մադնին:

Վարպետը աչքերը լայն բացած, դարմացած նայում էր. մի գեղեցիկ, շնորհալի յերիտասարդ էր կանգնած նրա առաջ: Մի պահ ուղեց վրա ընկնել համբուրել, բայց չը համարձակվեց... Ապա իրան հավաքելով շարունակեց. — Այ դու բարով ես յեկել, հազար բարով, դե պառավել եմ, բալա ջան, չը ճանաչեցի: Քո մասին շատ բաներ ենք լսել, այդ բոլորը ճիշտ եմ...

— Չ'դիտեմ վարպետ, ինչ եք լսել. ճիշտը սա է, վոր յեկել եմ գյուղ և աշխատելու եմ այստեղ:

— Մեր այս քանդվածում ինչ պիտի շինես, վոր յեկել ես, այ վորդի:

— Յեկել եմ հինը քանդելու ու նրա տեղ նորը շինելու:

Ոհանը մի քանի քայլ յետ-յետ քաշվեց ու

նայեց իր դարբնոցին:—Նորը շինում ես շինիր, բայց հինն ձեռ մի տալ... դուք ուսումնականներդ ետպես եք. միայն քանդեք ու քար ու քանդ անեք...

— Վարպետ, յես քու ասած ուսումնականներինքը չեմ. գյուղը ինձանից վոչ մի վնաս չի տեսնի. իսկ քու ես դարբնոցին վախիլ մի, ձեռք չեմ տա:

Ոհանը նորից նայեց իր դարբնոցին, ապա իր նախկին աշակերտին ու ձեռքերի խորհրդավոր շարժումով դիմեց նրան:

— Սա իմ պապերիս արհեստանոցն է. պահել են նրանք վատ թե լավ, կըպահեմ և յես, քանի շունչս բերանումս է, քանի կոներումս ուժ կա:

Նոր դարբնոցի հիմքն արդեն դրված էր. աշխատանքը յեռում էր. գյուղը ամբողջապես ոգնուլթյան էր յեկել՝ վսրը քար էր կրում, վորը ավազ ու փայտ էր բերում և մի կարճ ժամանակում շենքը պատրաստ էր. դարբնոցը մեծ էր ու լուսավոր. կառուցված բոլոր հարմարություններով:

Սկսվեց մեքենաների դասավորությունը. ճախարակներ, վենաիլյատորներ, շոգեշարժ մուրճեր, մանգանաներ, վագրանկաներ... դրվեց և վերջին մատուրը ու ամեն ինչ պատրաստ էր:

Դարբնոցը կառավարում էր ինքը Մադին իր հմուտ, մասնագետ վարպետների ձեռքով. գյուղի ամբողջ յերիտասարդութունը աշխատում էր այնտեղ:

Դարբին Ոհանը իրան հին կարկատած փուքսը դեռ փչում էր ու չէր հաշտվում այն մտքի հետ, վոր կողքին մի նոր դարբնոց է հիմնվել:

Մի որ Մադին յեկավ նրա մոտ:

— Վարպետ, առաջին անգամ դու ես իմ ձեռը մուրճ տվել, այժմ էլ յես ուզում եմ նորից, մեր նոր բացված արհեստանոցում, միասին աշխատենք:

Ոհանը թեև սրտանց դժգոհ էր, բայց չկարողացավ մերժել: Իր հին մուրճը վերցրեց ու Մադինի առաջնորդությամբ մտավ նոր դարբնոցը:

Նա իր աչքերին չէր հավատում, գյուղի յերիտասարդները թեվերը քշտած, կաշվե գոգնոցները կապած, աշխատում էյին. կյանքը յեռում էր. ինքը Մադին գործարանի զուլա անցած՝ ցուցմունքներ էր տալիս ու ղեկավարում էր ընդհանուր գործը:

Ահա հալարանից մի կույտ յեռացման աստիճանին հասած յերկաթի զանգվածք առան շոգեշարժ մուրճի հարվածների տակ, նա հղվեց, կսկվեց ստացավ քառակուսի ձև. ապա

անցնելով վոլորակների միջով մի քանի բոպեյից, այդ զանգվածը դառավ աշխատանքի հարմար յերկաթի մի բարակ ոլորուն ձև, գեղեցիկ, հարթ ու հավասար:

Արհեստանոցի մի այլ բաժանմունքը հատկացրած էր զանազան գյուղատնտեսական գործիքներին. դարբնվում էր այնտեղ գութանի խոփը, ձևիչը, մաճը, լծակը, անիվները և դա կատարվում էր այնքան արագ, կոկ ու գեղեցիկ:

Ահա մի այլ, գործիքների մասը, կացին, ցաքատ, բահ, քլունդ ուրագ, մյուս անկյունում մանգաղ, գերանդի, զանազան ձևի շղթաներ և այդպես մասնագիտորեն բաժան-բաժան գործում էին մեկը մյուսից անկախ:

Ոհանը հիացած էր. նա այնքան էր տարվել, վոր մոռացել էր աշակերտին. մի բաժանմունքից անցնում էր մյուսը, մուրճը ձեռքին ամուր սեղմած՝ դիտում նայում էր հսկայական մեքենաներին, վիթխարի շոգեմուրճերին, հրեղեն բոցերի մեջ հալարան հնոցներին, բազմաձև ճախարակավոր վոլորակներին, արագաշարժ մոտորներին... Թե ինչ էր մտածում այդ վայրկյանին, ինքն ել չգիտեր, բայց բնագոգաբար մի ինչ վոր ներքին ցավ էր զգում, մի մշուշապատ ծանր թախիժ պատել էր նրա ալևոր ճակատը:

Ինչո՞ւ ինքը այնքան յերկար տարիներ մնա-

ցած է յեղել խավարի, կուրուծյան մեջ: Յեթե այս բոլորը այն ժամանակ լիներ, յերբ ինքը յերիտասարգ էր. ի՞նչ թափով կը նետվեր նոր արհեստանոցը և ինչպես կը ձուլվեր մեքենաների հետ:

Իսկ այժմ կորացած մեջքով, յերբ բազուկների մեջ այլևս վոչ մի ուժ չկա... յերբ ամեն ինչ մարել է իր մեջ:

Նա լուռ դուրս յեկավ, քայլերը ուղղեց գեպի իր հին արհեստանոցը:

Ջղային ցնցումով մուրճը խփեց գնդանին, կարծես գնդանը մի սուր ճիչ արձակեց կրկին խփեց, շուռ յեկավ նայեց իր քանդված պատին, մրոտած տանիքին. անկյունում հավաքված աղբակույտին. ապա վտաի մի հարվածով շուռ տվեց ջրի կտարած տաշտակը, մի կողմը գցեց լաթերով պատած հին փուքսը, յերկաթե ունելիքները... Սրտի խորքից ծանր անբաշխ քաշեց, ապա մուրճը առավ սկսեց ինքնիրան խոսել. «Գնանք իմ միակ բարեկամ, այլևս մենք իրար հետ չենք աշխատի, այլևս մեր դարբնոցում չի լավիք» հարվածների հարադատ ձայնը...

Սրանից հետո մեր գյուղի նոր դարբնոցի շոգեշարժ մեքենաների վոլորապտույտները, հսկա մուրճերի վորոտը կը լավի, իսկ մենք կը

լռենք և հավիտյան կը լռե նաև մեր արհեստանոցը...»

Նայեց ետ որվա իր աշխատանքներին—ահա ծայր սրած խոփը, կոտրած մանգաղն ու գերանդին... Շուռ ու մուռ տվեց, հավաքեց ցիր ու ցան արած ածուխը. մի վայրկյան կարծես ուզում էր կրակ անել. ձեռքերը թուլացան. նստեց շեմքի քարի վրա. գլուխը առավ ձեռքերի մեջ, ընկավ խորը մտատանջության մեջ...

Նրան պատկերացավ իր մանկությունը, իր յերիտասարդության որերը, տասնյակ տարիների իր քաշած չարքաշ կյանքը... Մի բողոք, մի ներքին պահանջ էր զգում ինքն իրան ձեռքով խորտակելու քար ու քանդ անելու իր իսկ քառասուն տարվա մրոտած արհեստանոցը...

Մոտեցավ միակ լուսանցքին, կանգ առավ... լուռ գիշեր էր. հեռվից լսվում էր գյուղի նոր դարբնոցի աշխատավոր մոտորի համաչափ հեքը:

Տատանման մեջ էր, մի ինչ վոր դարմանալի միտք յեկել պաշարել էր նրա հիվանդոտ ուղեղը...

Դուրս յեկավ դարբնոցից, մի քանի քայլ առաջ գնաց, նորից կանգ առավ... ծանր էր, զարհուրելի այն միտքը, վոր պաշարել էր նրա գլուխը...

Նա սոսկում էր... սարսափում էր, բայց

զգում էր, վոր անողորմորեն պետք է կատարվեր... կարծես մի աներևույթ ուժ մղում էր նրան...

Նա քայլերը ուղղեց դեպի խոտի դեզը... «մի խորոմ խոտ ու մի լուծկի...» կարծես մեկը փսփսում էր նրա ականջին...

Յեվ մի քանի վայրկյանից դարբնոցը բոցերի մեջ այրվում էր...

Թող քու կրակը յերկինք հասնի... ամբողջ աշխարհը տեսնի Ոհանի դարբնոցի մահը, թող այրվի բոլորը, մոխիր դառնա... հին դարբնոցի հետքն անգամ չլինի...

Նա անընդհատ նայում էր կրակին... կարծես ազատվել, փրկվել էր մի մեծ տանջանքից... մի ծանր բեռից...

Հին դարբնոցից մի հիշատակ էր մնացել. իր մուրճը, վորը ամուր սեղմել էր ձեռքին ու աչքերից թափվում էր վշտի, տանջանքի թե ուրախության արցունքներ...

Առավոտ էր. դարձան գեղեցիկ առավոտ...

Հեռու լեռների կատարներից տարածվում էր արևի վարդագույն ճառագայթները, հեռը բերելով յեռուն կյանք, թարմություն ու բերկրանք:

Գյուղը արթնանում էր իր խորը քնից: Մեղմ զոդանջեց նոր դարբնոցի կոչնակը. բոլորը շտապում էին այնտեղ աշխատանքի... Միայն Ոհանը

ծանր խոհերով բեռնավորված դեռ կանգնած եր
իր փլատակների առաջ:

- Բարե իմ հին վարպետին, — ձեռքը դրեց
Ոհանի ուսին Մադին:

Ոհանը խիստ-խիստ նայեց իր աշակերտի
պայծառ ու խելացի աչքերին ու գլուխը խո-
նարհեց ցած: — Գնանք, — գոչեց Մադին առնելով
Ոհանի ձեռքը իր ափերի մեջ:

Ոհանը լուռ հետևեց նրան. թե ինչպես մը-
տավ նոր դարձնողը՝ գյուղի հաղթանակի այդ
նոր վայրը, ինքն ել չիմացավ:

Խփում եր նոր սալին, իր հին մուրձը ու
մտածում... վորքան արագ կատարվեց այս բո-
լորը... վորքան արագ...

ՄԵՔԵՆԱՎԱՐԻ ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻՑ

1907թ

Յեվ դու, հսկայական մեքենա, թափով դառ-
նում ես առանցքիդ շուրջը տաղտուկ մի որի-
նակությամբ. քո ամեն մի պտուտակը, ամեն
մի անիվը շարժվում են նույն ճշտությամբ,
նույն համաչափ զարկերով ու վոչ մի վայրկյան,
վոչ մի ակնթարթ չեն շեղվում սահմանված ճա-
նապարհից: Վերջում ես դու իշխող ու կատաղի
և վաղը և մյուս որը և հավիտյան...

Ու յես, փոքրիկ մրջյունս, աշխատում եմ

քեզ հետ զուգընթաց իբրև հարյուրավոր մաս-
նիկներից մեկը, հնազանդ ու ստրուկ:

Բայց յես կարող եյի ջարդ ու փշուր անել
եզ, բավական ե զալատնիկներիդ մի ծայրը թե-
քեմ, բավական ե ժանիքներիդ մեջ մի փոքրիկ,
մխած պողպատ ձգեմ և դու կը վորոտաս կա-
տաղի ու կը փշրվես: Կը լռեն միտրինակ զար-
կերդ, կընդհատվեն հսկայական անիվներիդ փա-
ռահեղ պտույտները, և տեղդ կմնա այլանդակ,
անձև մի կույտ. ու խուլ հիշողություններ կը
մրմնջա միայն անցած, գնացած որերիդ համար:

Բայց ինչու չեմ խորտակում քեզ. ինչու
աշալուրջ հսկում եմ, վոր պտուտակներիցդ և վոչ
մեկը փրսավի... Յերբ ձայնդ ժամանակից շուտ
կամ ուշ ե լսվում, լեղապատառ պտտվում եմ
շուրջդ, յուզում հազարավոր շրթունքներդ, շո-
շափում ամեն մասնիկդ: Իսկ դու հաղթական ելի
դառնում ես տրորելով անիվներիդ մեջ և իմ
զգացմունքները, և իմ սիրած-փայփայած իղձե-
րը, և ինձ ամբողջովին...

Դու դարձրել ես ինձ քո կտորներից մեկը,
թերևս քեզ համար ամենափոքրիկը:

Յեվ յես՝ իբրև մի կտոր մետաղ՝ ձուլվել եմ
անիվներիդ մեջ, դառնում եմ առանցքիդ շուրջը
նույնքան կատաղի, նույնքան մոլեգին:

Այն որից, յերբ քեզ ճանաչեցի, այն որից,

այսինքն
 յերբ ընկա քո դուռը, լսեցի մի սարսեցնող ձայն։
 Հոգիս եր խոսում, բողոքում. ցընցվում եր տան-
 ջանքի ցավից. «Յես մարդ եմ, ի՞նչու մեքենա
 դարձա»։ Բայց ինքս ինձ մխիթարում եյի. «Յերբ
 մեքենան կանգնի — չե՞ վոր նա միշտ չի աշխա-
 տում — մենք դուրս կը թռչենք, կը գըրկենք ողը
 յերկինքը, ազատությունը»...

Բայց անցան այն ուրից շատ տարիներ ու
 թռան իմ հոգուց այն սփոփիչ մանուկ տեն-
 չերը. ու անա այսոր մազերս ձերմակել, մեջքս
 կորացել, և յես գլխակոր յուզում եմ ու յուզում
 մեքենան։ Ու վաղը, գուցե և այսոր՝ նա իր
 ժանիքներով կբզկտե, վերջ կդնե իմ փթած կյան-
 քին և ինքը դարձյալ կմնա հսկա ու միշտ հաղ-
 թական և իմ արյան այն սև բիծը դեռ յերկար
 կսլահվի նրա պաղ պողպատի վրա...

Անցած գիշեր նյարդերս թմրել, ու մի
 պահ քարացել եյին բերբրս։ Անցյալի հուշերը
 յեկեկ-սլաշարել եյի ինձ։ Հիշեցի, յերբ դեռ քսան
 տարեկան, թարմ յերիտասարդ, նեավեցի աշ-
 խարհ և լի յեռանդով ձեռներս մեկնեցի այս
 նույն մեքենային. ամուր սեղմեցի նրա ցուրտ
 լծակը ու ասացի. «Մենք ընկերներ ենք այսու-
 հետե»։ Յուրտը անցնում եր յերակներին մեջ
 և թվում եր, մատներին ծայրերից սկսում եր
 պողպատանալ ամբողջ մարմինս։

«Ազգային գրադարան»

NL0363073

50784